

POLİSİN SAPMA DAVRANIŞLARININ ETİKETLEME KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

An Analysis of Deviant Behavior of Police from the Perspective of Labelling Theory

Turgut GÖKSU*
Muhittin KARAKAYA**

Özet

Sapmayı ele alan kuramlardan birisi etiketleme kuramıdır. Bu makalede polisin sapma davranışı yoksulluk ve etiketleme kuramı açısından ele alınmaktadır. Toplumda bazı kesimler bir takım özelliklerle etiketlenmekte ve onlara karşı belli tavır ve davranışlar geliştirilmektedir. İnsanların geçmişi, tipi (dış görünümü), yaşadığı yer, gelir durumu, işi, eğitimi, aksamı gibi unsurlar etiketlemede önemlidir. Bir kimse fakirse hırsızlık suçunu işler ve şiddet kullanır, şeklinde bir etiketleme çok rahatlıkla yapılmaktadır. Polisin kökeninin alt sosyo-ekonomik kesimden gelmesine bakılıp; onun da suç işlediği ve şiddet kullandığı şeklinde etiketlendiği görülmektedir. Polis bir taraftan bazı kesimleri etiketlemede aktör olmakta diğer taraftan ise mesleği ve sosyo-ekonomik kökeni itibariyle pasif olarak etiketlenen konumunda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sapma Davranışı, Poliste Sapma Davranışı, Etiketleme Kuramı, Yoksulluk.

Abstract

One of the theories that deal with deviance is the “labelling theory”. In this article, the deviant behaviour of police is discussed from the poverty and the “labelling theory” point of view. Some sections in society are labelled due to some of their features and certain attitudes and behaviours are being developed against them. Facts such as the background of people, their

* Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi.

** Yrd. Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi.

PBD, 11(4) 2009, ss.27-43

appearances (physical), where they live, their income state, their occupations, their education, their accents are very important while labelling. Labelling such as if a person is poor, then he will commit the crime of theft and violence; are done very easily. It is seen that police is labelled as well; as they do commit crime and violence, looking at the fact that the roots of the police come from lower socio-economic groups. The police become the leading actor of labelling certain groups while they appear to be the labelled one passively, due to their jobs and socio-economic backgrounds.

Key Words: Deviant Behaviour, Police Deviant Behaviour, Labelling Theory, Poverty.

Giriş

Etiketleme teorisi (labelling theory), sembolik etkileşimcilik çerçevesinde gelişen Durkheim ve Simmel'den itibaren sosyal bilimlerin önemli bir sorunu olan ve anomi kavramı temelinde ele alınan 'sosyal normlardan sapma' konusundaki önemli yaklaşımlardan birisidir.

Durkheim'in 'sosyal yoğunluk arttıkça, moral yoğunluk azalır' varsayımı ile ele alınacak olan bu makale özellikle farklı sosyo-ekonomik yaşam alanlarında yetişen insanların bir kurum veya grubun normlarının dışına taşan davranışlarının öncelikli olarak 'sapma' olarak nitelendirilmesini ve toplumun yeni sapma kategorileri yaratarak nüfusun giderek daha büyük bir kısmına yaptırım uygulama sürecini incelemektedir.

Sembolik etkileşimciler, sapmanın bir durum gibi değil, bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ve belirli bir sorunun analizinde, normal veya sapan olsun, ilgili tüm aktörlerin algılarının dikkate alınması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Toplum tarafından cezalandırılan sosyal olgular, sadece sapkınlık ile sınırlı kalmayıp suç olarak da değerlendirilerek hukuken de cezalandırılmaya başlanması bunun bir sonraki aşamasını oluşturmaktadır.

Etiketleme teorisinin öne sürdüğü görüşler, sosyal psikolojide Mead'den kaynaklanan ve benlik kavramının şekillenmesinde diğerlerinin rolünü vurgulayan görüşlerle paralellik göstermektedir. Bir kişiye yapıştırılan etiketler, diğerlerinin bu kişi karşısındaki davranışlarını etkilemekte ve sonuçta, kişinin diğerleriyle etkileşiminde temel rol oynamaktadır.

Gerek Türkiye’de gerekse dışarıda, yoksul, “varoş”larda yaşayan, eğitim ve gelir düzeyi düşük, giyim-kuşamı düzgün olmayan, özetle alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen insanların daha fazla suç işledikleri varsayılarak bu insanlar etiketlenmektedirler. Polisin Türkiye’de alt-orta sosyo-ekonomik gruptan gelmesi onun da suç işlemeye, şiddete yatkın olduğu şeklinde algılanmakta, yani “polis şiddet uygular, çünkü alt sosyo-ekonomik gruptan gelmektedir” çıkarılmasıyla yoksul kesimler dolaylı olarak suçlanmaktadır. Bu makalede yoksulluk-suç-polis davranışı arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

1. Sapma Davranışı ve Etiketleme Kuramı

Sosyoloji biliminin temel konularından birisi olan sapma, basitçe sosyal normlarla uyum olmayan davranışlar olarak tanımlanmıştır. Sapmayı sosyal normlara uygunluk açısından belirleyen toplumdur (Berry, 1974:116). Sapmayı açıklayan değişik kuramlar vardır. Etkileşim Kuramı sapmayı yanlış ruhsal işlevler açısından ele alan kuramdır. En önemli görüşü “Etiketleme Kuramı”dır. Kişi eğer toplumda bir normu her hangi bir şekilde ihlal etmişse bu kişiye “sapkın” etiketi vurulur ve ona toplumun bakışı değişir. Kişi de zamanla bu etiketi içselleştirir ve kişiliğinin bir parçası haline getirir. Bir markette unutarak bir malın parasını ödemediği çıkan kimsenin görevlilerce yakalanması durumunda kişiye hırsız damgası vurulur ve sonraki alışverişlerinde gözler sürekli onun üzerinde olur. Becker bu kuramın en önemli temsilcisidir. Etiketleme teorisini savunanlar suçta “sübjektif” bir problem olarak bakılmasını önermektedirler (Bilton vd., 1987:472).

Etiketlemede, kişinin ve ailesinin geçmişi, tipi (dış görünümü), yaşadığı yer, gelir durumu, işi, eğitimi, aksanı en önemli unsurlar olarak göz önüne alınmaktadır. Örneğin, bir kimse fakirse hırsızlık suçunu işler ve şiddet kullanır, şeklinde bir etiketleme çok rahat yapılmaktadır. Böylece denilebilir ki sapkın kendisinin de üyesi olduğu toplumun kurallarına uymadığı, sorumlulukları yerine getirmediği için toplumundan yabancılaştırılmaktadır (Berry, 1974:105).

Angenent ve de Man’ın tanımıyla sapma davranışı “geleneksel kural ve adetler bakımından istenmeyen ve kabul edilmeyen faaliyetler”dir (1996:2). Bu çeşit davranışlar insanları rahatsız eden, üzen, taciz eden, sıkıcı, istenmeyen; onlara bir şekilde güvensizlik duygusu veren davranış-

lardır. Bunun doğal sonucu olarak da bu çeşit davranışlar insanları, otoriteleri ve/veya sosyal kurumları karşı harekete geçirmeye iten davranışlardır.

Lemert de sapmayı, birincil ve ikincil sapma davranışları şeklinde ikiye ayırmaktadır (Bilton vd., 1987:479). Angenent ve de Man, ise sapma davranışını farklı şekilde ikiye ayırmaktadırlar: Aşırı davranışlar (sigara, hilekârlık, küstahlık, münasebetsizlik, terbiyesizlik gibi daha az ciddi olanlar) ve problem davranışlar (evden kaçma, okuldan kaçma, alkol ve uyuşturucu kullanma, kumar ve fahişelik gibi daha ciddi olanlar) (1996:2). İkinci gruptakiler aynı zamanda suç olarak da kabul edildikleri için hukuki olarak da cezai yaptırıma da tabidirler.

Etiketlenenler bu etiketleme yüzünden sapkın grupları terk etmek isteseler bile pek çok engelle karşılaşılır. Bir yandan sapkın gruplar onları takip eder, bırakmaz, diğer yandan katılmak istediği yeni grup veya toplum onu içine almak istemezler, bir diğer yönden de özellikle suçlu sapkın ise polis peşini bırakmaz ve her suç işlendiği durumda suça karışsın veya karışmasın şüpheli olarak polis karşısına çıkarılırlar (Berry, 1974:119). Mahallede bir hırsızlık olduğunda polisin ilk müracaat ettiği kimseler genellikle eski hırsızlardır.

Goffman'ın çalışmasında izole edilen ve edilmeyen sapkınların bulunduğu görülmektedir. Bazı sapkınlar grup üyesi olarak kabul edilirken bazıları kabul edilmemektedirler (1968). Örneğin, mahallenin zararsız delisi, işyerinin maskotu gibi kimseler gruptan görülür ve izole edilmezler.

Herhangi bir sapma davranışı gösteren bir kişi diğerleri tarafından etiketlenerek anormal kişi olarak görülmeye başlanacaktır. Eğer kişi bu süreci ve kendisinin anormal olduğunu kabul ederse büyük bir ihtimalle o doğrultuda davranmaya devam edecektir (Angenent ve de Man, 1996:4). Örneğin, uyuşturucu kullanan bir genç en basitinden asosyal olarak etiketlendiğinde kendisi de bu imajı kabul edecek olursa suçlu davranışı sergilemeye başlayacaktır..

Toplumlar zaman zaman kişinin yanlış davranışını görmeden de onun geçmişine, sosyo-ekonomik durumuna bakarak da etiketleme yapabilmektedir. Örneğin, parçalanmış aile çocukları, suçluların çocukları her an suç işlemeye hazır kimseler olarak görülmektedirler.

Polis veya mahkemeler tarafından suçlu damgası vurulan kişiler de etiketleme sürecinin içine gireceklerdir. Becker'e göre bir davranışı "suç" ya da "sapma davranışı" yapan toplumun onu "suç" kabul etmesidir. Buna göre davranışın niteliği değil, fiili işleyen ile ona karşılık veren arasındaki etkileşim önemli olmaktadır (1963:14). Becker şöyle demektedir (1963:9):

"Sapma hakkındaki temel gerçek onun toplum tarafından yaratıldığıdır. ... *Sosyal gruplar kurallar koyarak, ki bu kuralları bozma sapmayı meydana getirmektedir, ve bu kuralları özel bir grup insana atfedip onları dışarıdakiler olarak etiketleyerek, sapmayı yaratmaktadırlar.*¹ Bu noktadan bakınca, sapma kişinin işlediği fiilin niteliği değil, fakat kuralların ve yaptırımların "suçlu"ya uyarlanmasının sonucudur. Sapkın bu etiketin başarıyla uyarlandığı kimse; sapma davranışı, halkın öyle etiketlediği davranıştır".

Buna göre kol kola, samimi bir şekilde yürüyen iki erkeğin davranışı bir toplumda normal olarak görülürken genellikle homoseksüellerin kol kola yürüdüğü bir toplumda bunlara homoseksüel etiketi vurulabilir.

Gücün toplumdaki dağılımı da sapma ve suç davranışının ya da fiilin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır bu görüşe göre. Bazı kategorideki insanların suç işlemesi daha muhtemeldir, çünkü o fiiller gücü elinde bulunduranlarca "suç" sayılmaktadır (Becker, 1963: / 163; Bilton vd., 1987:474). Cezanın miktarı da hâkim sınıflarca belirlenmektedir. Baklava çalmayla bankaların içini boşaltmanın cezası neredeyse aynıdır. Köprü altında yaşamının suç olmasını da evi barkı olanlar belirlemiştir. Çingenelerin yaşamını sapma olarak gören yerleşik insanlardır. Bir işyerine içkili gelmenin cezası yüksek yöneticide genellikle ikaz olurken, bir hizmetlide işten atılma olabilir.

Hester ve Eglin, toplumlarda çatışmanın, statü, etnik, organizasyonel ve politik alanlar gibi alanlarda sürekli görüldüğünü belirtmektedir. Yapısal çatışma yaklaşımına göre, devlet yöneten sınıfların hakimiyetini sınıf çatışmalarını kontrol aracı olan ceza kanununu kullanarak güvence altına almaktadır (Hester ve Eglin, 1992:51).

¹ Vurgu yazara aittir.

Polis bazen suç ve suçlu stereotipleri oluşturmakta ve bu şablonu gerekli gördüğü durumlara uyarlamaktadır (Bilton vd., 1987:475). Bu şablonda kişi tipleri, suç tipleri, bazı yerler bulunabilmektedir. Örneğin, bir bölgede veya bir şehrin belirli bölgelerinde yaşamak bile bu kalıp tutumların içerisinde öngörülebilir. Becker'in verdiği bir örnekte, gençlerin gürültülü bir şekilde tartışmasını polis eğer gençler düşük gelirli bir çevredeyse suçluluğun bir göstergesi, eğer varlıklı bir çevredeyse gençlik ruhu ile açıklamaktadır (1963).

Bu şekildeki stereo tiplendirme konuyu çok basitleştirmedir. Kişiler bu durumda toplum tarafından sadece suçlu olarak görülmemekte, başka hiç bir özellikleri görülmemektedir. Örneğin, sübyancılıkla suçlanmış birisinin komşu, fabrika yöneticisi, aile babası gibi özellikleri görülmez sadece "seks manyağı" ya da "oğlancı" özelliği görülür (Bilton vd., 1987:477).

Suçun tanımı ve çeşidi de toplumdaki kesimden kesime değişmektedir. Mesela, belediye otobüs bilet fiyatını artırınca düşük gelir grubu kuralları ihlal etmeye başlayacaktır. Tam bilet yerine öğrenci bilet kullanmak gibi. Zengin bir işadınının bu suçu işlemesi beklenemez. Pasaport suçlarını ise yabancılar işler.

Haralambos ile Heald'ın verdiği örnekte ise yine diğer insanların tanımına göre (ya da duruma göre) bir davranışın suç olduğu görülmektedir. Buna göre, karı kocanın yatak odasında çıplak bulunması normal bir davranışken bunların bir yabancı yanında bu şekilde bulunmaları sapma davranışdır. Ancak çıplaklar kampında ya da tatilde kumsallarda yabancıların varlığı yine sapma olarak görülmemektedir (1985:430).

Kişinin geçmişi geleceğini de belirlemekte, toplum bazen kişi istese de onun normalleşmesine olanak tanımamaktadır. Damgalandıktan sonraki ilişkilerinde "bunlar hep aynıdır, bunlar değişmez" ve "bir kez yapan sürekli yapar" kuralları geçerlidir. Sadece diğerleri değil "suçlu" da bu kimliği kabullenmiş gözükmektedir (Bilton vd., 1987:477-478). Aslında kişiyi toplumun rehabilite etmesi gerekirken toplum kişiyi (sapkın-suçluyu) yeni suç(lar) işlemeye zorlamaktadır. Bazen biri ya da birilerinin suçlu ile problemleri olduğu zaman toplum daha ziyade suçlu kimsenin etiketinden dolayı onun aleyhinde tavır almaktadırlar. Yani işlenen bir suçu toplum etiketleme ile büyütmektedir. Bir anlamda suçu toplumun ürettiği söylenebilir.

Kişi, önce kabul etmese de toplum “sapkın” dediği için sapkın, kötü dediği için kötü olmaktadır. Hatta toplum bu şekilde kişiyi sapkınlığa ve kötülüğe itmekte belki var olan potansiyel hareketi aşırı harekete sevk etmektedir. Toplum böylece kişiyi ve toplumu korumak yerine “sapkın etiketiyle koruyuculuktan ziyade daha fazla sapkınlık üretebilmektedir” (Bilton vd., 1987:478).

Aileler genellikle çocuklarına suç davranışını yakıştıramazlar ve “suçlu arkadaşlarını” suçlarlar. Bazı aileler ise çocuklarının suçunu kabul eder ama onların suçlu olduğunu kabul etmezler. Burada aileler “suç davranışı” ile “suçlu olmak” arasında ayırım yapmakta ve çocuklarına suçlu kimliği isnat etmemektedirler. Örneğin, “benim çocuğum çalar ama bu onun hırsız olması demek değildir” diye savunurlar (Angenent ve de Man, 1996:106). Ancak suçların bir kaç kez tekrar etmesi ve ciddi olması durumunda aile ve çevre kişiyi klasik suçlu stereo tipleriyle etiketlerse bu etiketleme sürecini oluşturacak ve kişi de suçluluğu kişiliğinin bir parçası olarak görmeye başlayacaktır (self-image).

Etiketlemenin bir diğer yönü bazı suçların üstü kapalı kalmasına neden olmasıdır. Örneğin bazı cinsel saldırılar mağdur tarafından “damgalanmamak” için gizlenmektedir. Çünkü mağdur, maruz kaldığı sapkın davranışı açıklamasının, hakkını aramasının hayatını daha da karartacağını düşünmektedir. Toplumumuzdaki “şuyuu vukuundan beter” sözü bu durumu anlatmaktadır.

Sapkınlık süreci, Matza’ya göre “yasak ve serbest” (ban and transparency) problemiyle başlar. Kişinin yaptığı davranışlar “yasak” bölümünde yer alıyorsa kişi burada kimlik ikilemi içine düşer ve kimliğinin toplumun koyduğu (etiketlediği) yönde değişmesi için bir yol açılmış olur. İkinci basamakta “tutuklama etiketleme” (apprehension and labelling) gelmektedir. Sosyal kontrol organları (polis, yargı vs) tarafından alıkonan, kaydedilen kimse suçlu kategorisine seçilir. Kişi bu basamakta huzurlu, suçsuz kimliğini kaybeder; birinci basamaktaki ikilemi olumsuz yönde oluşur. Toplum önüne yakalandıkları bu suç kimliğiyle çıkan insanlar toplum tarafından hep o suçla birlikte hatırlanacaklardır. Bundan sonraki basamaklar ise hapsedilme ve hapis sonrası damgalanma sürecidir (Hester ve Eglin, 1992:112-113). Etiketleme teorisinin temeli aslında Lemert’in “sosyal kontrol sapmaya yol açar” önermesidir (Akt. Hester ve Eglin, 1992:111).

Bazen toplumsal kurumlar da etiketleme prosesinde yer alabilmektedirler. Komşular ve okul, polis, mahkemeler gibi resmi kurumlar, örneğin, “normal” ailelerinin çocuklarıyla parçalanmış ailelerin çocuklarına farklı bakmaktadırlar (Angenent ve de Man, 1996:93). Blechman (1982) ve Johnson (1986) öğretmenlerin, parçalanmış aile çocuklarını, haklarında açıkça delil olmaması durumunda bile suçlulukla yargıladıklarını belirtmektedirler. Angenent ve de Man de değişik kaynaklardan derledikleri bilgilerle, parçalanmış ailelerin çocuklarını –ki özellikle bunlar kız ise-bakım evlerine almanın ve polis gözetimine vermenin normal ailelerin çocuklarına nazaran daha kolay olduğunu belirtmektedirler (1996:93).

Her ne kadar Loeber ve Dishion (1983) çalışmalarında çocuk suçluluğunda boşanmış ailelerin özel bir yerinin olduğunu belirtmekteyse de bu tüm boşanmış aile çocuklarının suçlu olacağı anlamına gelmemektedir.

Öğrencinin okulda bir suç işlemesi durumunda okul idaresinin bunu öğrendiğinde ilan etmesi kişinin etiketlenmesine, arkadaşları tarafından dışlanmasına ve marjinalleşerek suçluluğa devam etmesine neden olmaktadır (Angenent ve de Man, 1996:127). “Bir insana 40 gün deli desen deli olur” özdeyişi aslında etiketlemeyle self imaj oluşumunu anlatmaktadır. Buna ilaveten, çocukların okuldan kaçma davranışlarında (okula gelme-me, bırakıp gitme gibi) bu etiketlemeden bir kaçışın da etkisi bulunmaktadır (Angenent ve de Man, 1996:138).

Kandel ve diğerlerinin çalışmasında okuldan kaçanlarla düzenli devam edip okulunu bitiren öğrencilerin daha sonraki hayatlarının 10 yılını değerlendiren araştırmasında okuldan kaçanların daha fazla işsiz, işlerini çok değiştiren, daha fazla boşanan, daha az sağlıklı ve daha fazla suç işleyen kimseler olduğu tespit edilmiştir (1984).

Etiketleme araçlarından birisi de hapisanelerdir. Kişi hapse girdiği vakit artık toplum gözünde diğer mahkûmlardan bir farkı kalmamaktadır. Ve bu suçlu kimliği kişinin tanıtıcı en önemli özeliği olmaktadır. Kişi bu kimliğiyle aynı zamanda toplumdan dışlanmaktadır. (Hester ve Eglin, 1992:252). “Post prison” periyodunda Erikson’un dediği gibi “sapkın, çoğu zaman evine toplumda yeni bir hayata başlamak için temiz bir lisans ile dönemez”. Toplum ve aile sapkını bağrına basmakta isteksiz davranmaktadır (Hester ve Eglin, 1992:252). Bu mesafeli duruşta karşılıklı etkileşimin rolü büyüktür. Örneğin, uzun süre hapiste duran kimse normal hayatı sürdürecektir iletişim kabiliyetlerini yitirmektedir. Buna iş bulmada-

ki güçlük, iş bulsa bile üzerindeki “suçlu” etiketinin etkileşimde doğruduğu problemler ve polisin suçları aydınlatmak için eski suçlulara sık sık müracaatı gibi hususlar da eklenebilir (Hester ve Eglin, 1992:253).

Hester ve Eglin hapisanelerin ayrıca rehabilitasyon yerine tam tersi bir fonksiyon icra ettiklerini belirtmektedir. “Çok iyi bilinmektedir ki hapisanelerin fonksiyonu suç “üniversiteleri” (en azından “okulları”) gibidir ve mahkûmlar burada suç işleme araçlarını ve motivasyonlarını öğrenirler” (Hester ve Eglin, 1992:252).

Alt sosyo-ekonomik sınıflar arasında suç oranlarının yüksek olmasına en büyük bilimsel delil olarak istatistikler gösterilebilir. Ancak, resmi istatistikler işlenen suçların miktarı hakkında %100 doğru bilgi vermez (Bilton vd., 1987:472). Toplumlara özgü bazı nedenlerden dolayı bazı suçlar gizli kalmaktadır. Örneğin, istatistiki bilgilere bakılınca İngiltere’de cinsel suçların %10’u ancak rapor edilmektedir (Bilton ve diğ., 1987:466-467). Resmi istatistiklerde alt sınıfların suç oranları fazla çıkmakla beraber resmi olmayan araştırmalarda sınıf farkının pek de fazla önemli olmadığı görülmektedir (Broom ve Selznick, 1963:560-561). Broom ve Selznick buna ceza hukukunun uygulanmasının yüksek sınıfların lehine yorumlanmasının neden olduğunu belirtmektedir. “Farklı sınıflardan iki kişinin suç işlemesi durumunda alt derecedekinin gözaltına alınıp tutuklanarak hüküm giymesi daha yüksek bir olasılıktır” demektedirler. Ayrıca kanunların alt sınıftaki insanların yaptığı eylemleri suç saymasının da istatistikleri etkileyen bir başka neden olduğu belirtilmektedir (Broom ve Selznick, 1963:560). Broom ve Selznick buna ilave olarak Short’un yaptığı araştırmada suç işleyen kolej öğrencilerinin sanat okulu öğrencilerine göre daha az tutuklandıklarının tespit edildiğini vurgulamaktadır (1963:561).

Broom ve Selznick, çevresinde ve işinde saygın, itibarlı ve yüksek statülü insanların işlediği suç anlamına gelen beyaz yaka suçlarının çok yaygın olduğunu ve bunların da polis raporlarına yansımadağını iddia etmektedir. Bu çeşit suçluların politik ve ekonomik önemlerinden dolayı kovuşturmaya uğramadıkları belirtilmektedir. Kovuşturmaya uğrayanlar da ceza mahkemeleri yerine idari makamlar ve sivil mahkemelere gönderilmektedir (1963:561). Yüksek statülü ve çok paralı kimselerin çocukları karakolluk olmaları durumunda genelde konu mahkemeye yansımadağın orada çözülür (!) ancak düşük sosyo-ekonomik gruplardan gelenlerin

durumunun mahkemeye intikal etmesi daha yüksek bir olasılıktır. Onun için hakkında işlem yapılacak kimseler “sen benim kim olduğumu biliyor musun?” sorusunu polise (ya da okulda öğretmene) sorarlar.

Tüm ülkelerde bir kısım suçlar gizli kalmakta istatistiklere yansımamaktadır. Cinsel suçlar ve uyuşturucu suçları bunların başında gelmektedir. Bazı eylemler ise toplumda suç olarak görülürken ceza kanunlarına geçmemiş ve dolayısıyla polisin suç tipleri içinde yer almamaktadır. Örneğin, bilgisayar suçları yeni yeni ceza kanunlarına geçmeye başlamıştır.

İnsanlar damgalanmanın sonuçlarından çekindikleri için kendilerinin ya da yakınlarının bazı “eksiklikler”ini toplumdan saklamaya çalışmaktadırlar. Berry’nin verdiği örnekte eski bir suçlu mahkûmiyetini işyerinde çalışma arkadaşlarından; kocası akıl hastası olan bir kadın da kocasının problemini çevreden saklamaktadır (1974:125)

İstatistiklere fazla güvenmemeyi gerektiren bir diğer olgu Jock Young’ın “fantezi suç dalgası” dediği olgudur (Berry, 1974:120). Buna göre Örneğin, medyada haşhaş kullananların arttığına yönelik haberlerin sıkça çıkması polis üzerinde bunun önlenmesi için halk baskısı oluşturmakta polis de bunun üzerine gitmekte ve dolayısıyla da bu suç istatistiklerinde o dönemde fazla görülmektedir. Polisin şehrin bir bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırması da böyledir. Faaliyetler bir bölgede yoğunlaşırsa suçlular bulunacak, suçlular bulundukça da bu bölge daha fazla polis kontrolüne girecek dolayısıyla bir kısır döngü oluşacaktır. Bu bölgeler pratikte genellikle alt sosyo-ekonomik grupların yaşadığı bölgeler olmaktadır.

Sosyal sınıf ve statü suçun çeşidinde de farklılığa neden olmaktadır (Broom ve Selznick, 1963:561-562). Örneğin, en basitinden fırından ekme çalmayı aç bir insan, bankalardan fason şirketlere kredi vermeyi üst düzey bankacılar yapmaktadır.

Medya organları günümüzde etiketleme konusundaki en önemli araçlardır. 25 Ağustos 2001 tarihinde işadamı Üzeyir Garih’in öldürülmesiyle basının hedefleri doğrultusunda Fuat isiminde 13 yaşında bir çocuk yakalanmış ve çocuk suçlu ilan edilmiştir. Çocuğun “Deli Fuat”, “Tinerçi Fuat”, “Tinerçi Deli Fuat” gibi isimleri olduğu ve diğer tinerçiler gibi çok tehlikeli olduğu vurgulanarak bunlarla nasıl savaşılacağı taktikleri verilmiştir. Soruşturmalar sonucunda çocuğun ne katil, ne tinerçi ne de böyle

sıfatlara sahip olduğu anlaşılmıştır. Ancak çocuk ve ailesi mağdur edilmiştir. Örneğin, babası işten çıkarılmıştır. Gazete ve TV haberlerinden öğrendiğimize göre okullar açılınca Fuat okula başlamış ancak Fuat'ın sınıfındaki öğrencileri veliler başka bir sınıfa almaya başlamışlardır (Akşam, 12.9.2001).

Wilkins, suçu önlemeyi amaçlayan bazı eylemlerin, örneğin yasaklamanın, gerçekte problemi artırdığını belirtmektedir. Bunu “büyütme” (amplification) kavramıyla açıklamaktadır (Hester ve Eglin, 1992:108). Buna Hester ve Eglin, Schur'un 1962'deki çalışmasından şu örneği vermektedirler: İngiliz sistemi eroin ve morfin bağımlılığını bir sağlık sorunu olarak gördü ve bağımlılara doktor gözetiminde gerekli haftalık doz verildi. Böylece hırsızlık ve fuhuş gibi suçların önüne büyük ölçüde geçilmiştir. Çünkü insanlar bu suçları karaborsadan uyuşturucu elde etmek için işliyorlardı. Kuzey Amerika ise yasaklama yolunu seçti ve bağımlılar karaborsadan madde elde edebilmek için çeşitli suçlar işlediler. Hester ve Eglin, 1960'ların ortasından sonra bazı doktorların sistemi, özellikle Amerika'dan gelen “ziyaretçiler”in de etkisiyle, kötüye kullanmasıyla LSD ve marihuana gibi soft uyuşturuculara karşı polisin savaş açmasının tepki doğurduğunu ve soft uyuşturucu kullananların da sert uyuşturucu kullanmaya başladıklarını belirtmektedir (1992:109-110).

Chapman, işçi sınıfının, “alt sınıflar daha çok suç işler” etiketinden dolayı daha fazla mahkûm olduğunu ve daha ağır cezalar aldıklarını ve bu önyargıda medyanın ve polisin de önemli rol oynadıklarını örneklerle anlatmaktadır.

Beyaz yaka suçlarına daha hafif, mavi yakalılarının suçlarına daha ağır cezalar verilmektedir. Chapman verdiği bir örnekte bir şirket yöneticisinin 31920 sterlin vergi suçuna 1500 sterlinlik bir ceza kesilirken bir sekreterin işvereninden 5 sterlin çalmasına 12 ay hapis verildiğini belirtmektedir (1968:83). Dolayısıyla suçun işçi sınıfıyla özdeş olması fenomeni aslında işçi sınıfının suçlu olduğundan değil sosyal sürecin suç ve suçlu üretmesindedir (Berry, 1974:124). Berry “eğer sapma olgusu bası sosyal gruplarda diğerlerinden yüksekse bunun açıklaması, neden bazı kesim insanlar eylemlerinde diğerlerinden daha sapkın davranıyorlar sorusu yerine neden bazı kesimlerin sapkın olarak görüldüğü sorusu sorularak yapılmalıdır” demektedir (1974:124). Bu örnek ve verdiğimiz başka örnekler ayrımcılığın tüm toplumlarda az veya çok olduğunu göstermekte-

dir. Türk gazetelerinde yer alan İngiliz Başbakanı Tony Blair'in oğlunun sarhoşluk macerası sonucu ceza alması (Radikal, 8.7.2000) belki de istisnalar arasındadır.

Chapman'ın çalışması polis, mahkemeler ve basının suç ve suçluyu işçi sınıfı ile özdeş olarak sunduğu şeklindedir. Örneğin vergi suçları polise yansımamakta veya nadiren yansımaktadır (1968). İngiltere'de bu konuda özel bir komisyon bulunmaktadır. Zengin ve/ya nüfuzlu kimselelerin çocuklarının işlediği suçlar polise yansımada genellikle yerinde halledilmekte, polise yansısı bile mahkemeye gitmemektedir.

Polisin suç ve suçlu takibindeki bazı davranışları onların maaşını ödeyen ve yerleştirmesini yapan politik iradeyle uyumlu olabilmek için iradenin talepleri doğrultusunda olabilir (Hester ve Eglin, 1992:113). Tabii polis burada maaşının gerçek kaynağının aslında vatandaşlar olduğunu bilmesi gerekir ancak pratikte bu denli derin düşünülmemektedir.

2. Teorinin Eleştirisi

Etiketleme teorisi etiketlendikten sonraki süreci açıklarken etiketlenmeye neden olan davranışı yeterince açıklayamamaktadır. Örneğin, toplumda neden bazıları marihuana kullanırken diğerleri kullanmamaktadır? Bu teoriyi savunanlara göre sanki suçlunun etiketlenene kadar hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi farz edilmektedir (Haralambos ile Heald, 1985:437-438). Gibbs, bu mantığı böyle kabul edersek "Polis şöyle düşünecek: Ben kişiyi tutukladığım için o suç işledi" demektedir (Haralambos ile Heald, 1985:438). Ayrıca Cerrah da bu kuramın polisin sapma davranışlarını açıklamada yetersiz olduğu kanaatindedir. Emniyet mensupları etiketlenen olurken etiketlenmenin birçok çeşidinden korunmaktadırlar. Yani etiketlenen olmamaktadırlar (2000:114). Ancak aşağıda vereceğimiz bazı örneklerde polisin de etiketlendiği görülecektir.

Etiketleme teorisine göre etiketlenen kişiler, yoksa sapkın davranışlara girecek, varsa artıracaktır. Ancak Bordua, etiketleme sayesinde kişinin suçundan utandığı için suç işlemekten vazgeçebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Bordua'nın kritiğinde, etiketlenenler pasif ve güçsüz kimseler değillerdir ki kendilerine atfedilen her etiketi kabul etsinler. Bordua, insanların otonom karakterlerinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadır (1970). Box ise suçtaki sapkınların rolüne dikkat çekerek her şeyi

etkileşime yıkararak failin kişiliğinin görmezlikten gelinemez olduğunu belirtmektedir (Box, 1971).

3. Poliste Sapma Davranışları

Bir insan olarak polisin de diğer insanlar gibi sapma davranışlarında bulunması gayet doğal bir insanlık halidir. Burada ele alınacak yönü polisin mesleğiyle ilgili olarak sapma davranışında bulunması ve etiketlenmesidir.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi polis bir sosyal kontrol aracı olarak insanların etiketlenmesine neden olan kurumların başında gelmektedir. İnsanların suçlanması, yargılanması sürecini polis başlattığı için onların etiketlenmelerine de neden olmaktadır. Dolayısıyla buradan yola çıkılarak etiketleyen etiketlenmediği düşünülebilir. Ancak etiketle(n)me sürecinde etiketleyen tek kişi ya da kurum polis olmadığı için polisin de etiketlenmesi pekâlâ mümkündür. Özellikle bazı sapma davranışlarında tüm dünyada polis etiketlenen kurumlar arasındadır. Polisin; şiddet kullanmaya düşkün olduğu, işkence ve yargısız infaz yaptığı, adam kayırdığı, çeteleştiği ve dolayısıyla organize suç işlediği, devlet olanaklarını kişisel çıkarları doğrultusunda kullandığı, sivilleri suçlu gördüğü, siyasi taraf tuttuğu, (özellikle trafik polislerinin) rüşvet aldığı gibi etiketler tüm polislere yapıştırılmaktadır.

Polise bu etiketin vurulmasında, bireylerin bizzat deneyimleri, çevrelerinden duydukları ve medya yayınları gibi unsurlar etkili olmaktadır. Yukarıda sayılan sapma (ve suç) çeşitlerinin bir kaç kez görülmesi ve/ya öyle hissedilmesi ile tüm polislerin bu yönde davrandıkları, buradaki kontekstle anlatılacak olursa sapkın oldukları, varsayılmaktadır. Bunun sonucunda trafik polisi bir sürücüyü durdurduğunda sürücü polisin kendisinden rüşvet isteyeceği beklentisine girmekte, kendi kendine belki de “ne kadar versem?”, “versem mi vermesem mi?”, “ne gibi gerekçelerle pazarlık gücümü artırsam?”, “yalvarsam mı yoksa sert mi çıkışsam”, “Sen benim kim olduğumu biliyor musun, desem mi acaba?” diye söylenmektedir. Hâlbuki ileride tehlikeli bir durum olduğu için polis durdurup ikaz yapacak olabilir. Trafik polisleri sapma etiketi açısından en şanssız olan polis grubudur. “Trafik polisi rüşvet yer” bakışı, belki de içinde suç işleme potansiyelini taşıyan bir polisin bu birime atanmasını istemesi ve dolayısıyla da suç işlemesiyle sonuçlanabilecektir. Yani etiketleme

kuramı savunucularının belirttiği şekilde süreç işleyecek ve bu polislerde suçlu kimliği gelişecektir.

Bir diğer örnek verecek olursak, toplumsal olaylara katılan bir gösterici, polise “şiddet ve cop meraklısı” gözüyle bakmakta ve gardını ona göre almaktadır. En ufak bir kıvılcımda polisin kendisine saldıracağını düşündüğünden “altta kalmamak ve kendisini savunmak” için kendisi de hemen saldırıya geçecektir. Polis de değişik araçlarla kendisini böyle hissediyor olabilir. Gayet barışçıl düşüncelerle gittiği bir gösteri yürüyüşünde kendisine yapılan hakaret ve fiziksel tacizler “demek ki bunlar hak ediyormuş” anlayışını doğurabilmektedir.

Yoksulluk-polisin sapma davranışı-etiketleme üçgeninde durum değerlendirilmesi yapılacak olursa bazı sonuçlara ulaşmak mümkün görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksul ya da düşük gelirli sosyal grubun suç işlemeye meyilli olduğu hatta suç işlediği varsayılmaktadır. Bu varsayımın ne derece geçerli olduğu tartışması yukarıda yapılmıştı. Hatta toplumun ve toplumdaki bazı kurumların fakir insanları suç işlemeye ittikleri rahatlıkla söylenebilir. Örneğin yıllardır Türk sineması şu temayı işler: Eğer bir kadının kocası ölmüş ve kadın da fakir ise kaçış yolu yoktur, mutlaka fuhuş yaparak yavrularına ekmek getirecektir. Fakir ailenin kızı da zenginlere özenecek ve istediği hayatı yaşamak için namusunu kaybedecektir. Bunlar namuslu olmak için ne kadar çırpınsalar da sonuç değişmeyecektir. Buradan verilen mesaj açıktır: Bir kadın fakir ise fuhuş yapar. Eğer iş adamıysanız fakir bir kadın da çalıştırıyorsanız sizin suçunuz yok; o, suç işlemeye hazır vaziyette bekliyordur. Bu gruptakilere genel olarak toplumun da, polisin de, yargının da böyle baktığı söylenebilir. Hâlbuki 1990’lı yıllardan itibaren meşhur olan “Televole” gibi paparazzi, magazin programlarında izlenen hayat tarzı da toplumun alışılmış değer yargılarının dışındadır ama failleri fakir olmadıkları için suçsuzdur ve etiketlenmezler. Aynı şekilde, “imam nikâhı” ve nikâhsız “birlikte yaşama” olgusu da medyada benzer bir şekilde işlenmektedir. Magazin programlarında hayatı sergilenen bu çeşit insanların nikâhsız birlikte yaşamasını medya normal (düzeyli birliktelik) olarak gösterirken, imam nikâhlı birisinin yaşantısını (ki bu da özellikle medyanın sevmediği birisi ise) çok büyük bir suç olarak göstermektedir.

Polisin şiddet uygulamasının temelleri incelenirken gerek medyada gerekse literatürde geldiği sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel kökene

atıfta bulunmaktadır (Cerrah, 1998; Çağlar, 2000). Yani polislerin orta-düşük sosyo-ekonomik gruplardan geldikleri için şiddet kullanmaya yatkın oldukları belirtilmektedir. Cerrah ve Çağlar, polis alt-kültürünü inceleyen bu iki değerli çalışmasında alt kültürün oluşumunu etkileyen faktörleri ele alırken belirttikleri polis adaylarının geldiği sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya vurgu yaparken aslında bilinçaltında klasik “yoksullar suç işler” varsayımını taşımaktadırlar. Örneğin, Cerrah, “polislerin, genellikle kırsal kesimden gelmeleri de göz önüne alınarak, yetişme dönemlerinde edindikleri kültürel ve sosyo-ekonomik yapının bakış açısını ve değer yargılarını beraberlerinde mesleğe taşıyor” olduklarını belirtmektedir (1998:193). Devamla polisin “otoriter ve sert’ davranma gerektiğine inanma”ya gerekçe gösterilirken “erkek personel fazlalığı ve bunların gelmiş oldukları sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapının değer yargıları”na vurgu yapılmaktadır (1998:214). Çağlar da “Bu otoriteye yatkınlık; güçlü olana itaat, zayıf olana boyun eğdirme gibi durumların oluşması ve pekişmesinde polis memurlarının sosyo-ekonomik kökenlerinin de rol oynadığı söylenebilir.” diyerek yine orta ve alt sosyo ekonomik gruplara vurgu yapmaktadır (2000:102). Boyun eğdirme bilindiği gibi içinde zor kullanmayı barındırmaktadır.

Hâlbuki gerek ülke içinde gerekse uluslararası arenada saldırganlık sergileyen, şiddet uygulayan daha ziyade hâkim sınıflar ve hâkim devletlerdir. Yoksul sınıf ve ülkelerinki genellikle bunlara karşı bir tepkidir. Ancak, etiketleyenler onları sapkın olarak etiketlemişlerdir ve onlar da bundan kurtulamamaktadırlar. Örneğin, ekonomik sömürü olmasa sömürülenler saldırganlaşır mı? Bu durumda suçlu kimdir?

Rüşvet konusunda da durumun pek farklı olmadığı görülmektedir. Ekonomik sorunlar irdelenirken sık sık yeterli gelire sahip olamamanın rüşvetin temel nedeni olarak gösterildiği görülür. Yani burada da yoksulların rüşvet alırsınız. Polisin geliri de iyi olmadığına göre “polis de rüşvet alır” anlayışı bir anlamda meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki rüşvetin sosyal bir hastalık olduğu ve rüşvetçi memurların her kurumda az çok bulunduğu, gelir durumlarına göre rüşvetin miktarının değiştiği bilinmektedir.

İnsanların maaşının düşük olmasını rüşvet yemeye gerekçe gösterme anlayışı insan onuruna ve şerefine, gerçekte onun insanlığına bir hakaret-

tir. Bu da yine üstü kapalı bir şekilde alt grupların bu çeşit suçları işleyecekleri yargısına dayanmaktadır.

Yargısız infaz ve insan hakları ihlali suçlamasında ise polisin etiketlenmesinde ne denli ileri gidildiği medyanın kendi ihlal ve infazları Üzeyir Garih cinayetinden sonra iyice görülmeye başlanınca anlaşılmıştır zannederiz.

Sonuç

Bazı eleştirilerine rağmen suç ve sapma davranışlarının açıklanmasında etiketleme teorisi önemli bir yere sahiptir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere toplumdaki suç ve sapma konusunda yoksul kesimin haksız yere etiketlendikleri bu teoride üzerinde önemle durulan konulardan birisi olmuştur. İnsanlar, tabii bu arada polis, bir sapma davranışını incelerken onu stereo tipler çerçevesinde değil ayrı, bireysel bir olay olarak incelemelidir. Yoksa yanıltıcı sonuçlara ulaşması mümkündür. Ancak etiketleme ve etiketlenmede de toplumda aktif veya pasif rol almayan kesim yok gibi görülmektedir.

Etiketleyen kurumlardan birisi olan polis aynı zamanda bazı sapma davranışlarında etiketlenen konumuna düşmektedir. Polisin etiketlenirken maruz kaldığı bazı suçlamaların kökeninde polisin alt sosyo-ekonomik kökenden (yoksul kesimden) gelmesinin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Angenent, Huub and de Man, Anton, (1996), *Background Factors of Juvenile Delinquency*, New York: Peter Lang.
- Becker, Howard S., (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, NY:Free Press.
- Berry, David, (1974), *Central Ideas in Sociology*, London:Constable
- Bilton, T.; Bonnet, K.; Jones, P.; Stanworth, M.; Sheard, K. and Webster, A., (1987), *Introductory Sociology* (2nd ed), London:Macmillan

- Blechman, E., (1982), "Are Children With One Parent at Psychological Risk?", *Journal of Marriage and the Family*, S.44, ss. 179-195.
- Bordua, D., (1970) "Recent Trends: Deviant Behaviour and Social Control", C. Bersani (ed) *Crime and Delinquency*, London: Macmillan
- Box, S., (1971), *Deviance, Reality and Society*, New York: Rinehart ve Winston.
- Broom, Leonard and Selznick, Philip, (1963), *Sociology*, 3rd ed., NY: Harper ve Row.
- Cerrah, İbrahim, (1998), "Sosyal Yapı ve Polis Alt-Kültürü", *21.Yüzyılda Polis*, Ankara: EGM Asayiş Dai. Bşk, ss.181-228
- Cerrah, İbrahim, (2000), "Güvenlik Hizmetlerine Sivil Katılım ve Sapma Davranışlarının Analizi: Türkiye Örneği", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.2, S. 7-8, ss.111-134.
- Çağlar, Ali, (2000), "Türk Polisinde Sosyalleşme ve Polis Kültürü", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.2, S. 7-8, ss.87-110.
- Goffman, Erving, (1968), *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Harmondsworth:Penguin.
- Haralambos, Michael and Heald, Robin M., (1985), *Sociology Themes and Perspectives* (2nd ed), London:Unwin Hyman.
- Hester, Stephen and Eglin, Peter, (1992), *A Sociology of Crime*, London: Routledge
- Johnson, R. E., (1986), "Family Structure and Delinquency: General Patterns and Gender Differences", *Criminology*, 24, ss.65-48.
- Kandel, D. B.; Ravels, V.H. and Kandel, P. E., (1984), "Continuity in Discontinuities – Adjustment in Young Adulthood and Former School Absentees", *Youth and Society*, S.15, ss.325-352.
- Loeber, R. and Dishion, T., (1983), "Early Predictors of Male Delinquency: A Review", *Psychological Bulletin*, 94, ss.68-99.